Turismen og samerne

af sameombudsmand Tomas Cramér

Ved Det grønlandske Selskabs møde i februar 1973 talte sameombudsmand Tomas Cramér om de etniske minoriteter i det arktiske område. I fortsættelse heraf bringes nedenfor, i lettere bearbejdet form, et af Tomas Cramérs mange indlæg i den aktuelle debat om samernes stilling inden for det svenske samfund.

De svenske samer er blot en af de mange minoritetsgrupper verden over, som til stadighed må kæmpe for at blive accepteret som bærere af en særlig livsform og som indehavere af rettigheder, som må respekteres.

På Svenska Samernas Riksförbunds 21. landsmøde i 1966 i Lycksele blev emnet turismen og samerne taget op som et hovedspørgsmål. Samerne fremførte i en resolution bl. a. samernes klare ret til land og vand, en ret som ikke var blevet dem overdraget af kronen, men som man altid havde haft.

For at forvandle samernes fra gammel tid gældende eneret til en rettighed for kronen, som så evt. senere kunne overdrages samerne, kræves en lovgivning, som direkte nævner dette i lovteksten. En sådan lovgivning findes ikke.

Jeg kan her i parentes nævne, at pligten for fjeldsamerne til i sommertiden at flytte med renerne oven for *odlingsgränsen* (den administrative grænse mellem fjeldegn og dyrkelig egn) i sig selv var noget nyt i rengræsningsloven af 1928. Samernes rettigheder inden for hele lappmarken indskrænkedes altså gennem denne lov – for blot 40 år siden – på en meget mærkbar måde.

I resolutionen betonedes det videre, at lensstyrelsen og rendriftsvæsnet var blevet skudt ind som formyndere for samerne. Samerne sad inde med rettighederne, men fik ikke lov til selv at administrere disse. Administrationen skete i stedet gennem lensstyrelsen. Der manglede regulerende forskrifter, der sikrede samerne indflydelse på denne forvaltning. Når det gjaldt § 56 i rengræsningsloven (omhandlende uddeling af ret til jagt og fiskeri m. m.), foreskrev loven blot, at samerne skulle „høres". I mange tilfælde havde denne høring været alt for summarisk. Nogen virkelig garanti for, at samerne kunne fremføre deres synspunkter *med juridisk bistand* var ikke blevet givet. Der var heller ikke blevet udviklet nogen acceptabel praksis inden for administrationen på dette område.

Samerne kom ikke i direkte kontakt med ansøgere til brugsret, f. eks. en hotelinteresseret eller en jagt- og fiskeriforening. Rendriftsvæsnet var p. gr. a. lo-

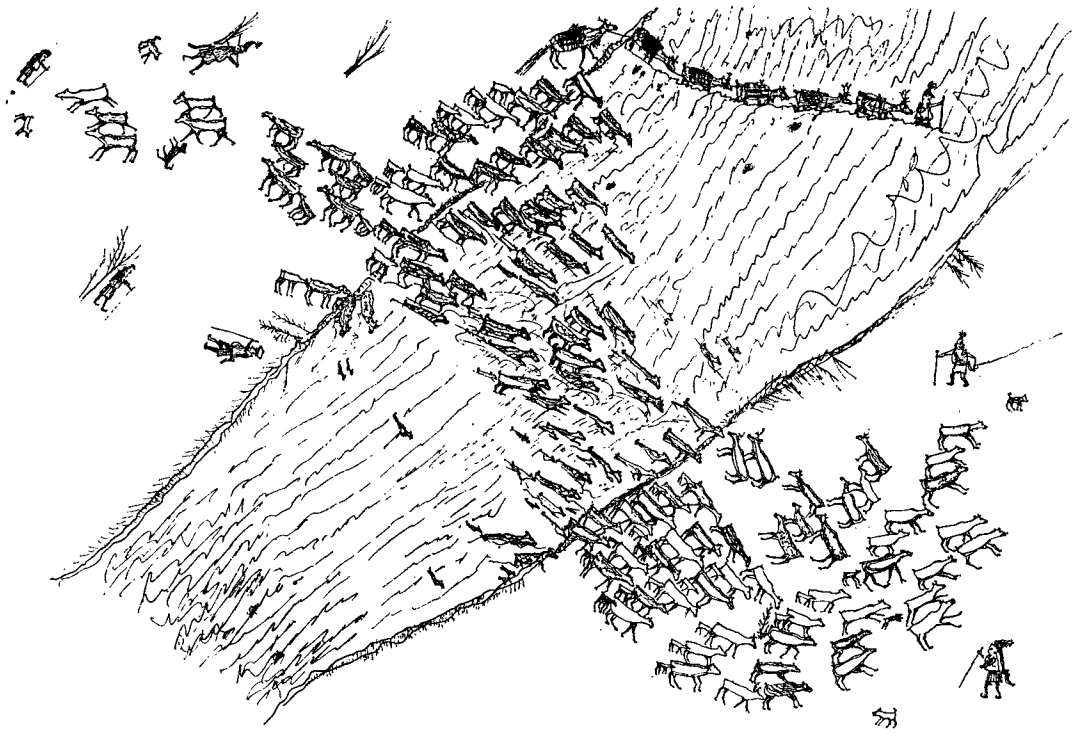

Flytning af rener. Tegning af Johan Turi i Muittalus samid birra, En Bog om Lappernes Liv. Udgivet med dansk oversættelse af Emilie Demant. Anden gennemsete oplag. Stockholm 1910.

vens udformning kommet til at monopolisere samernes kontakter udadtil. Da samerne altså ikke havde kunnet forhandle direkte med modparten, havde de ikke kunnet sætte betingelser i forvisning om, at disse ville blive respekteret. Her var det altså nødvendigt med en ændring, så at samerne kunne nå frem til forhandlingsbordet. Når det gjaldt turistveje, var det af afgørende betydning, at der blev taget hensyn til renvogtningens behov for flytningsruter og uspolerede græsningsområder. Resolutionen understregede derfor betydningen af, at der på et tidligt tidspunkt etableredes kontakt med samerne, således at der, under hensyn til samernes retslige stilling, blev tillagt deres synspunkter betydelig vægt.

Udnyttede

Ifølge resolutionen havde samerne set, hvordan ressourcer inden for deres gamle områder, hvortil de havde førsteretten (en ret som altså ikke var blevet dem overdraget af nogen anden) blev udnyttet af andre, uden at de selv havde fået andel i udbyttet. Dette gjaldt ressourcer, som var uden værdi for 100 år siden, tømmer-

skove, vandfald og miner. Samerne var i forvejen ikke økonomisk velstillede. De økonomisk betydningsfulde ressourcer var én efter én blevet frataget dem.

I resolutionen blev det betonet, at når nu jagt og fiskeri inden for samernes område syntes at have fået øget værdi på samme måde som tømmerskovene, vandfaldene og mineralerne, så ønskede samerne at beholde i det mindste disse måske sidste værdier for sig selv. Samerne ønskede selv at forvalte disse naturlige ressourcer og nyttiggøre dem for sig selv.

Så vidt selve resolutionen.

I et indlæg om turisme, fiskeri og jagt inden for samernes fællesejede område (sameallmänningen) anførte jeg, at man ved udbygningen af turismen måtte tage hensyn til nutidens renavlere med deres retskrav og til moderne turist-samer, som selv ønskede at lede og arbejde i fremtidens turistvirksomheder inden for dette område.

Økonomien må styrkes

Et centralt tema for samerne er og bliver styrkelsen af deres økonomi. Svenska Samernas Riksförbund har meget kraftigt understreget dette i sin udtalelse i anledning af de renavlssagkyndiges betænkning. Den eneste mulighed, der er for at sikre en tilstrækkelig stor samebefolkning i området, må bestå i at virke for et kombinationserhverv, som primært tager sigte på at øge det enkelte husholds indkomster. Der kan forekomme kræfter, som ikke ønsker at anskue sagen på en sådan måde. De renavlskyndige har f. eks. villet forbyde de gamle samebyer at udnytte deres ret til fiskeri efter moderne metoder med brug af fly som transportmiddel. Bag dette skjuler sig nok blandt andet den antagelse, at udnyttelsen af fiskebestanden ville blive alt for stor, hvis samerne organiserede et industrielt fiskeri i sommertiden. Imidlertid synes den indsigtsfulde fiskeekspert at være overbevist om, at et kraftigt fiskeri er nødvendig for fiskebestandens trivsel. Det igangværende fly-fiskeri i f. eks. Vastenjaure og Virihaure vurderes af disse eksperter at være direkte gavnligt for fiskebestanden. Det skyldes således i mange tilfælde blot utilstrækkelig oplysning, når man konstruerer konflikter mellem samerne og f. eks. lystfiskerne.

Sameforvaltning

Hvis man overlod det til samerne selv at forvalte deres fiskeri og selv at varetage overdragelsen af brugsret, på den måde som rigsforbundet har foreslået, vil man samtidigt eliminere en række konfliktårsager. Hvis fiskeriet helt og holdent bliver overladt samerne, vil samerne jo få følelsen af, at de selv sidder inde med kontrollen. Den selvforsvarsattitude over for formyndere og stærke modstridende interesser, som måske kan spores hos samerne i dag, fjernes mest effektivt ved at lade samerne klare hele administrationen af fiskeriet, herunder overdragelsen af brugsret.

Indianer-parallel

I denne sammenhæng kan det også være på sin plads at gøre indsigelser imod den, jeg havde nær sagt, forfølgelse af samerne, som er forekommet i jagtpressens reportager. Det drejer sig her om forholdene i nationalparkerne. Man taler om vore „stolte" nationalparker. Jeg har

engang foretaget en indgående analyse af forarbejderne til den første nationalparklov af 1909. Det fremgår klart af lovmotiveringen, at det var de amerikanske nationalparker, specielt Yellowstone og Yosemite, som stod som de store forbilleder. Man talte i forarbejderne til loven med tilfredshed om, hvorledes hver turistkaravane blev ledsaget af en bevæbnet militærafdeling. Gennem mine amerikanske studier kender jeg nu baggrunden for de forhold, som man har omtalt i motiveringen til den svenske lov. I Yellowstone tilhørte jorden oprindelig indianerne af Shoshone-Bannock stammen. I Yosemite tilhørte jorden og vandet en af de californiske småstammer, som sædvanligvis samles under betegnelsen Bands of California. Disse indianerstammer var blevet udmanøvreret fra deres områder med den hvide mands juridiske midler. USA købte Californien af Mexico i 1848. USA udarbejdede derefter hurtigt en lov om, at indianerne, dersom de havde nogle krav („claims") på land og vand, skulle gøre disse gældende før udgangen af 1850. Hvorledes denne lov er blevet bekendtgjort blandt de berørte indianere ved man ikke. Sidenhen har The Court of the Indian Claims Commission af 1966 i en dom udtalt, at disse krav nu er bortfaldet, eftersom indianerne har forsømt at anmelde dem før udløbet af 1850. Indianerne har dog fået tildelt erstatning for mistede rettigheder.

Gennem disse nye oplysninger er synet på de svenske nationalparker blevet tilført et væsentligt nyt element. Parallellen svenske samer – nordamerikanske indianere er tydelig. Den nordamerikanske kolonialisme og beslaglæggelsen af indianernes land har tjent som model for skabelsen af de svenske nationalparker i begyndelsen af dette århundrede.

Frøperspektiv

I vores lov siges det om forbrydelse imod den almindelige orden: „Truer, bagtaler eller bespotter nogen offentligt en befolkningsgruppe af særlig afstamning eller trosbekendelse, dømmes denne for hetz imod en befolkningsgruppe."

Det synes berettiget at spørge, om ikke reportager, hvori samerne bestandigt nævnes, og hvori man antyder, at disse begår lovbrud i forbindelse med brug af snescooter under jagt, samt at de spolerer hvad der er karakteristisk ved vores „stolte" nationalparker, hører ind under dette lovområde. Hvad der bør ske, er ganske enkelt at samerne, dersom de skulle gøre sig skyldige i lovbrud, bliver anmeldt, og at sagen herefter bliver behandlet ved en domstol. Optagelsen af den slags artikler i jagtpressen turde for en stor del skyldes, at samespørgsmålet til en vis grad ses i frøperspektiv, hvilket ikke er ualmindeligt i Sverige. Man indser ganske enkelt ikke, at der her er tale om en speciel etnisk gruppe, som nyder særlig beskyttelse af svensk lov og af Europakonventionen om menneskerettighederne og de grundliggende friheder.

I Store Sjöfall nationalparken blev en same for nogle år siden dømt af højesteret for at have forfulgt et par bjørne, som gik og „betade renkalver" på kælvepladsen ved Satisjaure. Var denne forfølgelsesjagt foregået i Padjelante nationalparken, hvor samernes jagt- og fiskeret stadig er gældende, havde der ikke været noget i vejen. Som følge af de umenne-

skelige hårde bestemmelser i reglementet for Store Sjöfallet blev den pågældende renejer, der handlede i selvforsvar, gjort ansvarlig. Vi kan ganske enkelt ikke have sådanne bestemmelser i det svenske retssamfund. Efterhånden som ideologien bag vore „stolte" nationalparker begynder at blive belyst og kendt, skulle en retssag for samerne i henseende til nationalparkerne være mulig at vinde.

Manipulerede

Det allermindste krav, der kan rejses, er givetvis, at samerne får erstatning for de jagtrettigheder og andre rettigheder, som nationalparklovene har berøvet dem i strid med grundloven. Indianerne har jo, som ovenfor nævnt, fået erstatning i Nordamerika. Grunden hertil er, at den amerikanske lovgivning har ment, at indianerne bør have kompensation, hvor USA ikke har været hæderlig i sin fremgangsmåde over for indianerne. Jo mere man sætter sig ind i den svenske rengræsningslovgivning og nationalparklovgivning, desto mere indser man, at mægtige herskende grupper har manipuleret med jurisdiktionen til egen fordel og til ulempe for samerne. I Amerika har man erkendt dette og har oprettet The Court of the Indian Claims Commission. Det må i længden være umuligt for den svenske stat at tie de uretfærdigheder ihjel, som er begået imod samerne. Endnu anser staten ihjeltiningsmetoden som den bedste metode. I pressen er der som bekendt fremkommet adskillige påtaler af åbenbare urimeligheder på samejurisdiktionens område. De svenske myndigheder har aldrig vovet at træde frem og tage debatten op i anledning af disse artikler. Den eneste gang, dette er sket, var da TV i et Fokusprogram behandlede nogle af de mest iøjnefaldende uretfærdigheder i forbindelse med den fjerde regulering af Sourva elven. Hvorfor myndighederne denne gang opgav ihjeltiningsmetoden, ved jeg ikke. Formodentlig var det TVs store gennemslagskraft, som gjorde, at man måtte reagere, når sandheden kom frem gennem dette indflydelsesrige medium.

Førsteret

Når det drejer sig om opbygningen og nyudviklingen af erhvervslivet i Norrlandets indre, er det først og fremmest turismen, som man tænker på. Når udviklingen af en sådan turisme kommer på tale, ønsker samerne at understrege, at det her drejer sig om udnyttelsen af områder, som alene tilfalder samerne. Lappmarkernes fjeldland, området oven for *odlingsgränsen,* er altid af statsmagterne blevet betragtet som samernes „retmæssigt tilkomne fjeldmark", som det udtrykkes i ældre forordninger. Det synes derfor at være et yderst rimeligt krav, at samerne får førsteretten til arbejde af enhver art i den svenske fjeldturisme. Her igennem kan denne turismes konkurrencedygtighed i forhold til udlandet sikkert også øges væsentligt. Det svenske turistforbund har jo investeret store summer i engelsk-, tysk- og franskprogede propagandafilm for de svenske fjelde. Det attraktionsmiddel, man her har anvendt, har helt klart været samerne.

Det er samerne og deres renavl, som skal lokke kontinentets turister til den svenske fjeldverden. Samerne kan naturligvis opfatte dette som en ublu forret-

ning på deres bekostning, som de burde gribe ind overfor for at stoppe. I stedet bør samerne, efter min opfattelse, i en vis udstrækning acceptere, at de bliver anvendt af turistforbundet og andre som lokkemad. Men givetvis må samerne da kræve, at de placeres forrest, når det gælder beskæftigelse inden for den svenske fjeldturisme.

I mange tilfælde vil det være ønskværdigt udelukkende at anvende fly som transportmiddel for turisterne, når disse skal op i fjeldverdenen. Man kan da tænke sig virksomheder med et specifikt samisk præg. Turisterne vil sikkert sætte meget pris på dette. Inden for samekulturen og samehusfliden findes der mange elementer i tekstilmønstre og andet, som skulle kunne anvendes for at give disse virksomheder et attraktivt og kvalitetsbetonet præg. Man skulle kunne tilbyde turisterne noget helt nyt og egenartet.

Sådanne virksomheder må givetvis anvende samer som ansatte, og da ikke blot som kuffertbærere. Gennem en handlekraftig ledelse inden for samebyerne, der kan udarbejde et arbejdsprogram, kan beskæftigelsen inden for turismen meget lettere lægges til rette for renvogterne. I et sådant arbejdsprogram kan en person jo garanteres fritagelse for renvogtningsarbejdet i visse perioder, samtidigt med at han kan være sikker på, at hans rener alligevel passes af de andre renejere. Der findes desuden mange samer, som ikke har rener, som bør have fortrinsret til beskæftigelse inden for turismen.

Fortrinsret

En betingelse for, at en turisme af den her omtalte art skal kunne fungere, er givetvis uddannelse. Ved landsmødet i 1964 i Østersund vedtog man en resolution angående samarbejde med arbejdsmarkedsstyrelsen, som fik stor betydning. Arbejdsmarkedsstyrelsen anslog, at der skulle anvendes 6 mill. kroner over tre år på aktiviteter inden for nordbyerne. Disse aktiviteter har givet gode resultater.

Tiden synes nu at være inde til at efterlyse en indsats fra arbejdsmarkedskontoret for at uddanne interesserede samer til turistledere.

Ved Svenska turistföreningens årsmøde i foråret 1969 henstillede jeg, at samerne fik fortrinsret til beskæftigelse inden for turismen i deres eget område samt at de blev repræsenteret i turistforeningens ledelse. Jeg fik en følelse af, at disse henstillinger faldt i god jord hos turistforeningen.

Fra Norrbottens-kuriren, 5. juni 1969.
(Oversættelse ved Hans Berg).